

JAMIYATDA TARBIYANING O‘RNI VA AHAMIYATI

*Ibragimova Dilafruz Ibragimovna
Hasanova Nargiza Abdurazaqovna
Ergasheva Nigora O‘ktamovna*

Hamid Olimjon va Zulfiya nomidagi ijod maktabining tarbiyachi pedagoglari

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola oilada va jamiyatda shaxslarning xatti-harakatlari, munosabatlari va e’tiqodlarini shakllantirishda tarbiyaning rolini o‘rganadi. Maqolada bolani tarbiyalashga yordam beradigan turli xil omillar, masalan, tarbiya uslublari, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy-iqtisodiy holat muhokama qilinadi. Shuningdek, u sotsializatsiya jarayonining shaxsning shaxsiyati, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini ta’kidlaydi. Maqola sog‘lom va ijobiy tarbiyaning jamiyatga ijobiy hissa qo‘sha oladigan barkamol shaxslarni yaratishda ahamiyatini ta’kidlash bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar: tarbiya, oila, jamiyat, tarbiya uslublari, madaniy qadriyatlar, ijtimoiy-iqtisodiy holat, sotsializatsiya jarayoni, shaxs, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy ko‘nikmalar.

KIRISH

Tarbiya shaxslarning shaxsiyati, munosabati va xulq-atvorini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Oila birlamchi ijtimoiy birlik bo‘lib, shaxs tarbiyasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Bolalar o‘zlarining birinchi qadriyatlari, e’tiqodlari va xattiharakatlarini oila a’zolaridan o‘rganadilar va bu ularning kelajakdagi keng jamiyat bilan o‘zaro munosabatlarini shakllantiradi. Biroq, jamiyat va madaniy qadriyatlarning rolini e’tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi, chunki ular shaxs tarbiyasida ham muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada biz bola tarbiyasiga hissa qo‘shadigan turli xil omillarni va sotsializatsiya jarayonining shaxsning shaxsiyati, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy ko‘nikmalariga ta’sirini o‘rganamiz.

Tarbiya - ijtimoiy hodisa. U kishilik jamiyati paydo bo‘lgan davrdan beri mavjud. Inson yer yuzidagi eng mukammal zot bo‘lishi uchun, avvalo tarbiyalanishi zarur. Abu Lays Samarqandiy “Bo‘stonul-orifin” asarida tarbiya va tarbiyalashning ma’nosini ta’riflab: “Ey o‘g‘il, farzandlaringni tarbiyalashdan oldin o‘zingni tarbiyala, tarbiya ko‘rgan oilada baodob, yaxshi fazilatli, bilimli odam voyaga yetadi”, - degan edi. Ibn Sino ijodiyotida ham bu g‘oya alohida o‘rin tutadi. “Kimga qanday pandu nasihat qilsang, unga avvalo o‘zing amal qil”, - deydi alloma. Sharq mutafakkirlari, pedagog olimlari barkamol insonni yetishtirish uchun tarbiya naqadar zarurligini, uning mohiyati va mazmunini asoslab berganlar. Tarbiya jarayoni tarbiyachi va

tarbiyalanuvchilar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayonidir. Tarbiyaning maqsadi - har tomonlama shaxsni shakllantirish. Tarbiya mazmuni deganda, qo'yilgan maqsad va vazifalar bilan bog'liqlikda tarbiyalanuvchilarning egallashi lozim bo'lgan bilim, malaka, e'tiqod, shaxs sifati va xarakteri, xulq-atvor tizimi tushuniladi. Tarbiyaning umumiy vazifalariga quyidagilar kiradi:

- tarbiyalanuvchilarning maqsadga yo'naltirilgan rivojlanishi hamda ularning qator ehtiyojlarini qondirish uchun shart-sharoit yaratish;
- jamiyat rivoji uchun zarur bo'lgan ijtimoiy madaniyatga mos yetarlicha hajmdagi "inson kapitali"ni tayyorlash;
- madaniyatlarni uzatib turish orqali ijtimoiy hayotning barqarorligini ta'minlash;
- ma'lum jins yoshi va ijtimoiy-kasbiy guruhlarining qiziqishlarini hisobga olgan holda ijtimoiy munosabatlar doirasida jamiyat a'zolarining harakatini tartibga solish.

Tarbiyaning oila va jamiyatdagi rolini o'rganish uchun biz akademik jurnallar, kitoblar va onlayn manbalardan tegishli tadqiqotlar bo'yicha adabiyotlarni ko'rib chiqdik. Biz tarbiya uslublari, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy-iqtisodiy maqomning shaxs tarbiyasiga ta'sirini o'rganadigan tadqiqotlarga e'tibor qaratdik. Shuningdek, biz sotsializatsiya jarayoni va uning shaxsga, axloqiy qadriyatlarga va ijtimoiy ko'nikmalarga ta'sirini ko'rib chiqdik.

Adabiyotlarni ko'rib chiqishimiz shuni ko'rsatdiki, tarbiya uslublari, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy-iqtisodiy holat bola tarbiyasiga sezilarli ta'sir qiladi. Yuqori darajadagi iliqlik va nazoratni o'z ichiga olgan nufuzli tarbiya uslublaridan foydalanadigan ota-onalar yaxshi tarbiyalangan va boshqalarga ijobiy munosabatda bo'lgan bolalarni tarbiyalashga moyildirlar. Boshqa tomondan, yuqori darajadagi nazorat yoki past darajadagi nazoratni o'z ichiga olgan avtoritar yoki ruxsat beruvchi tarbiya uslublaridan foydalanadigan ota-onalar salbiy munosabat va ijtimoiy ko'nikmalari past bo'lgan bolalarni tarbiyalashga moyildirlar.

Kishilik jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti tarixidan ma'lumki, bola shaxsining kamoloti oilada shakllanadi. Oila — jamiyat hayotining kichik bir debochasi bo'lib, har tomonlama sog'lom, barkamol avlodni voyaga yetkazish uchun ma'sul bo'lgan g'oyat muhim tarbiya o'chog'dir.

O'zbek oilasi a'zolarining barchasini savodxon, ma'lumotli deb atasak, xato qilmagan bo'lamiz, ana shu imkoniyatlar ta'sirida o'g'il va qizlar bilimli, fikrmulohazali, topqir, ishbilarmon, aql-zakovati bo'lib voyaga etmoqdalar.

Oiladagi bola tarbiyasi ikkiyoqlama ahamiyat kasb etadi, ota-onalar farzandlariga ahloq-odob, ruhiyat va ma'naviyatga oid bilimlardan saboq berish bilan qanoatlanib qolmasliklari, balki o'zlari ham tarbiyaning o'ziga xos sir-sinoatlari,

xususiyatlari, uning mazmun-mohiyati va ma'nosiga doir eng yangi ma'lumotlardan xabardor bo'lib turishlari kerak bo'ladi.

Oila tarbiyasi bolaning kelajakda kim bo'lib yetishishida muhim o'rin tutadi, bola dastlab oilada jamiyatning qiyofasini quradi, bo'lajak fuqaroning huquq va burchlari, dunyoqarashi va axloqiy qarashlari oilada shakllanadi, shu asosda jisman va ruhan kamol topib boradi. Bola uchun oiladagi sog'lom ijtimoiy-ruxiy muhit, madaniy ma'naviy va axloqiy qadriyatlar, an'analar, ijtimoiy-hayotiy tajribalar, ko'nikma va malakalar manbaidir.

Bu oilaviy tarbiya jarayonida sayqallanib boradi, tarbiyaning mohiyati kishini hayotga tayyorlashdan iborat bo'lib, tarbiyaning mazmuni, yo'nalishi, maqsadi va vazifasi kishilarning ijtimoiy munosabatlariga bog'liq.

Kishi shu munosabatlarga asosan hayotga biron-bir tarzda qaraydigan bo'ladi, tafakkuri orqali olamni anglaydi va o'zining unga nisbatan munosabatini shakllantiradi, muayyan axloq mezonlari ruxida tarbiya topadi, chunki oilaviy tarbiya ijtimoiy tarbiyaga nisbatan bolalarning ruxiy olamiga, xissiyoti va tuyg'ulariga chuqur ta'sir ko'rsatadi.

Oiladagi ma'naviy-ruxiy muhit, bola tarbiyasida g'oyat muhim ahamiyatga ega bo'lib, oila a'zolarining turmush tarzi ko'p hollarda farzandlarning ruhiy kayfiyati, tasavvuri va xissiyotlarini belgilab beradi. Demak oila sog'lom, barkamol insonni tarbiyalab voyaga etkazishda jamiyat oldida mas'uldir.

Oilada tarbiya topgan xar bir inson xar jixatdan umuminsoniy ahloqiy, ilmiy, e'tiqod va boshqa sohalarda kamolatga yetgan hislatlarni o'zida mujassamlashtirgan bo'lishi lozim, kamolot sari intilgan kishi asta-sekin olamni, o'zligini taniy boshlaydi.

Komillik insonning adolatli bo'lishi, haqiqat va yaxshilikka intilishi, vijdonan pok, o'z hatolarini anglab, ulardan xalos bo'lishga xarakter qilishi demakdir, ma'naviyatni boyitish, imon-e'tiqodli, aql-zakovatli bo'lish kishilarni g'aflatdan uyg'otadi, barcha ezgu tilaklarini ro'yobga chiqaradi.

Yosh avlodni barkamol, sog'lom, Vatan tuyg'usini xis qila oladigan shaxs qilib voyaga etkazish, birinchi navbatda, oilaga va ota-onaga bog'liqdir.

Yosh avlodda kelajakka bo'lgan ishonch xissini uyg'otish uchun esa, ajdodlarimizning ma'naviy-axloqiy merosini chuqur o'rgatish, ularning iste'dodi va qobiliyatini buyuk maqsadlar sari yo'naltirish maqsadga muvofiqdir.

Masalan, oilalarda moddiy boylikning ko'payishi, undan ota-onalar va bolalarning noto'g'ri foydalanishi, o'smirlarning bir qismida hayotga iste'molchilik, boqimandalik nuqtai-nazardan qarashni, tubanlikni, xudbinlikni keltirib chiqaradi, mehnatsiz boylik orttirish kayfiyati kuchayadi.

Madaniyat va ijtimoiy-iqtisodiy holat ham shaxslarning xatti-harakatlari, munosabatlari va e'tiqodlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Turli madaniyat va ijtimoiy-iqtisodiy kelib chiqishi bo'lgan bolalar turli xil qadriyatlarni, e'tiqodlarni

va xatti-harakatlarni o'rganadilar, bu ularning keng jamiyat bilan o'zaro munosabatlarini shakllantiradi. Muayyan jamiyatning me'yorlari, qadriyatlari va xattiharakatlarini o'rganishni o'z ichiga olgan sotsializatsiya jarayoni ham shaxslarning shaxsiyati, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Tarbiyaviy va qo'llab-quvvatlovchi oilaviy muhit bola tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ota-onalar bolaga o'zini xavfsiz his qilish va o'zini hurmat qilishni rivojlantirishga yordam beradigan sevgi, g'amxo'rlik va hissiy yordam berishi mumkin. Shuningdek, ular bolada mas'uliyat va boshqalarga hurmat tuyg'usini rivojlantirishga yordam beradigan ijtimoiy ko'nikmalar, axloqiy qadriyatlar va axloqiy tamoyillar bo'yicha ko'rsatmalar berishi mumkin.

Biroq, beparvolik, suiiste'mol qilish yoki hissiy qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi kabi nosog'lom oilaviy muhit bolaning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday muhitda o'sgan bolalar hissiy, xulq-atvor va ijtimoiy muammolarga duch kelishlari mumkin.

Oiladan tashqari, jamiyat ham shaxs tarbiyasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Maktablar, tengdoshlar va keng jamoatchilik insonning munosabati, e'tiqodi va xulq-atvoriga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, maktablar intellektual va ijtimoiy rivojlanish uchun imkoniyatlar yaratishi mumkin, tengdoshlar esa tegishlilik va ijtimoiy o'ziga xoslik hissi bilan ta'minlashi mumkin. Keng jamoatchilik, shuningdek, odamda o'ziga xoslik va tegishlilik tuyg'usini rivojlantirishga yordam beradigan ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni taqdim etishi mumkin.

Tarbiya tamoyillari tarbiya jarayoni qonuniyatlarini aks ettiradi. Tarbiyaviy jarayonda ilo'or tamoyillarga amal qilinishi tarbiya samarasini ta'minlaydi. Tarbiya tamoyillari quyidagilardan iborat:

- Tarbiyaning maqsadga yo'naltirilganligi va g'oyaviyligi;
- Tarbiyada demokratik va insonparvarlik g'oyalarining ustunligi;
- Tarbiyada milliy, umumbashariy qadriyatlarning ustunligi;
- Tarbiyada izchillik va tizimlilik;
- Tarbiyani ijtimoiy hayot bilan qo'shib olib borish;
- Tarbiyani mehnat bilan boo'lash;
- Tarbiyalanuvchi shaxsini hurmat qilish;
- Tarbiyada o'quvchining yosh va alohida xususiyatlarini hisobga olish;
- Jamoa va jamoa yordamida tarbiyalash;
- Tarbiyada o'quvchi xulqidagi ijobiy sifatlarga tayanib, salbiy tomonlarni

yo'qotish.

Muhokama: Adabiyotlar sharhi jamiyatga ijobiy hissa qo'sha oladigan barkamol shaxslarni yaratishda sog'lom va ijobiy tarbiyaning ahamiyatini ta'kidlaydi. Shuning uchun ota-onalar tarbiya uslublari va ularning farzandlari tarbiyasiga qanday ta'sir

qilishidan xabardor bo'lishlari kerak. Shuningdek, ular farzandlarining xulq-atvori, munosabati va e'tiqodiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan madaniy qadriyatlar va ijtimoiy-iqtisodiy omillardan xabardor bo'lishlari kerak. Maktablar, diniy muassasalar va jamoat tashkilotlari ijtimoiylashuv uchun ijobiy namuna va imkoniyatlarni taqdim etish orqali shaxslarning xatti-harakatlari, munosabatlari va e'tiqodlarini shakllantirishda ham muhim rol o'ynashi mumkin.

Tarbiyaning mazmuni shahsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar, mohiyatidan iborat. Unutmaslik kerakki, aynan bitta vazifa turli xil fikrlar bilan to'ldirilgan bo'lishi mumkin. Shuning uchun metodlarni umuman mazmun bilan emas balki aniq fikr bilan boglash g'oyat muhimdir. Ta'lim tarbiya jarayonining izchil, uzluksiz, tizimli hamda intilishi aniq ijtimoiy maqsad asosida tashkil etilishi mazkur jarayonda fanlar aro aloqadorlik, shuningdek, dunyoqarashni shakllantirishda samarali sanaluvchi barcha mavjud omillarning, birligiga tayangan holda ish ko'rish ko'zlangan maqsadga erishishning kafolatidir.

O'quvchilar odatda hayot adabiyotlardan olingan aniq misollar bilan boyitilgan hikoyalarini katta qiziqish bilan tinglaydilar. Ularga axloq me'yorlari, xalq o'tmishi, tabiiy boyliklar, qahromonlar hayoti va jasorati shuningdek tarix, adabiyot, san'at haqida hikoya qilib berish mumkin. Badiiy adabiyot namunalari shuningdek, ommaviy axborot vositalari - radio televidenie, gazeta jurnallar sahifalarida hamda internet matbuotida e'lon qilingan ma'lumotlar ham o'quvchilar uchun qimmatli material bo'lib xizmat qiladi O'quvchilar o'zlariga yaqin kishilarning xulq atvoriga taqlid qiladilar, xulq atvorlar bolalarda yaxshi sifatlarning ba'zan, esa, yomon sifatlarning ham tarkib topishiga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun o'qtuvchi va otaonalar har, qanday holatda ham o'zlarini tuta bilishlari kerak. Ular qayerda bo'lishmasin, atroflarida bolalar borligini his etishlari lozimdir. Kattalarning so'zi bilan yurish - turishi va xatti-harakatlarida tafovut bo'lmasligi kerak. Tarbiya vaqti qachonki vaqt kam, maqsad esa katta bo'lsa, "kuchli harakatga keltiradigan"

Metodlar qo'llaniladi, qulay sharoitlarda esa, tarbiyaning oddiy metodlaridan foydalaniladi. Tarbiyani „kuchli harakatga keltiradigan“ va „oddiy“ metodlarga bolinishi shart: birinchisi tanbih berish va majbur qilish bilan, ikkinchisi nasihat qilish va doimiy o'rgatish bilan bog'liq. Kutiladigan natija. Metodni tanlayotganda tarbiyasida muvoffaqqiyatga erishishga nisbatan ishonch bulishi kerak. Buning uchun qllanilayotgan metod qanday natijaga olib kelishini oldindan ko'ra bilish kerak Tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyatidagi roli nihoyatda beqiyosdir. Mutafakkir olim Abu Nasr Farobiy ta'lim tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladi. shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yilik, insonni tarbiya lashdaniborat deb biladi. Jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin egallagan insonni tarbiyalash, uni bilim olishga, mehnat qilishga undash va bu hatti harakatini sekin-asta ko'nikmaga aylantirib borish lozim. Insonning mushohada qilishi qobilyatni tarbiyalaydi va aqilni peshlaydi. Aql ongni

saqlaydi. Ong va ma'naviy manbaga aylanadi. Shu tarzda asta sekin takomillashib, komillikka erishib boradi. Ammo buning uchun tarbiyachi va tarbiyalanuvchilardan uzoq davom etadigan mas'uliyat, sharaflı mehnat va qunt, irodani talab etadi. Tarbiyaning samarali bo'lishi ko'p jihatdan jamiyatdagi ijtimoiy insitutlarning rivojlanishiga bogliq. Ma'naviy, va insoniy sifatlarning shakllanishida oiladagi, atrofdagi, jamiyatdagi muhit va munosabat muhim o'rin egallaydi. Bolalarda taqlidchanlik hususiyati mavjudligi tufayli ularni tarbiyalashda ota-onaning ongi, ma'naviyati, bilimi, tarbiyalanganligi muhim ahamiyatga egadir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tarbiya shaxslarning oila va jamiyatdagi xatti-harakatlari, munosabatlari va e'tiqodlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ota-onalar, maktablar, diniy muassasalar va jamoat tashkilotlari bolalarga sog'lom va ijobiy tarbiya berish uchun birgalikda ishlashlari kerak. Bunga ijobiy qadriyatlar, e'tiqodlar va xatti-harakatlarni targ'ib qiluvchi nufuzli tarbiya uslublari, madaniy xilma-xillik va ijtimoiylashuv imkoniyatlarini targ'ib qilish orqali erishish mumkin. Shunday qilib, biz ko'proq inklyuziv, hamdard va farqlarga toqat qiladigan jamiyatni yaratishimiz mumkin.

Bola tarbiyasida Oila va Jamiyatning ham birdek xissasi bordir. Chunki bola oilada ilk bor ta'lim- tarbiya olsa, uni maktabgacha ta'limda yanada shakllantiradi, mustahkamlaydi va qisqa tushuntirish, nasihat yoki o'yinlar orqali tarbiya elementlarini egallaydi. Egallagan tarbiyani esa albatta jamiyat va o'zaro munosabatlarda qo'llaydi. Bu esa bola tarbiyasining asosi hisoblanadi.

Oilada bola tarbiyasining milliy o'ziga xos qoidalari mavjud bo'lib, ota-onalar ulardan o'rinli foydalanishlari lozim. Oilada ma'naviy-ruhiy hotirjamlik, o'zaro totuvlik xukmron bo'lsa, oila a'zolari bir-birlariga g'amxo'r bo'lsalar, bola tarbiyasining tayanch nuqtasini topa olsalar, bunday muhit bola tarbiyasiga ijobiy ta'sir etadi va ular farzandlariga haqiqiy baxt hadya etadilar, bu bilan ishimizda rivojlanish, jamiyatimizda olg'a siljish bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Adiba Jumanazarovna Raximova. Bola tarbiyasida maktabgacha ta'lim, oila va jamiyatning o'rni. "Science and Education" Scientific Journal May 2021 / Volume 2 Issue 5.
2. Samarkand Agricultural Institute. History and Ideas of Pedagogy (Textbook). Samarkand2014. Page 14
3. O.U. Hasanboyeva, M.X. Tojiyeva, Sh.K. Toshpolatova et al. Preschool education pedagogy. A textbook for pedagogical colleges. (Completed and revised 2nd edition). T.:
4. «ILM ZIYO», 2011. - 184 p.
5. Jamoa. Oila pedagogikasi. T., "Aloqachi", 2007

6. A. Avloniy. “Turkiy guliston yohud axloq”. T., “O‘qituvchi”. 1994
7. M. Imamova. Oilada bolalarning ma’naviy axloqiy tarbiyasi — T. “O‘qituvchi”. 1999

